

Säfte UtvecklingsModell

REDOVISNING

Säfteundersökningen med Beck Youth Inventory april och maj 2003

Bakgrund

Idag vet vi nästan ingenting om hur skolans elever mår. Vi anar och gissar och hoppas att de ska må bra men vi vet inte. Självskattningar ger unik information om ett barns psykologiska status. De är särskilt värdefulla för att påvisa känslor och tankar och ger ofta information som i regel inte är tillgänglig för föräldrar och lärare.

Självskattningsformulär ersätter inte andra metoder men är ett komplement till föräldra- och lärarskattningar. Forskning har visat låga samband mellan självskattningar och andra informationskällor. Det finns en mängd olika förklaringar till detta men utan tvekan måste det vara viktigt att gå till källan, till barnet självt och fråga hur han/hon tänker och mår.

När barn själva skattar sin hälsa erhålls en högre frekvens av tecken på psykisk ohälsa jämfört med skattningar från föräldrar och lärare. Generellt sett tenderar vuxna informanter i större utsträckning att fokusera på utåtriktade problem medan barnen själva framhäver problem av inåtvänd karaktär.

Becks självskattningsformulär kan användas både individuellt och i grupp. Det kan således besvaras av en elev i början och i slutet av en samtalsserie för att kunna mäta förändringar. Det kan användas för klasser och hela skolor för att få en uppfattning om hur det psykiska tillståndet är hos kommunens elever och blir då ett viktigt instrument i skolans arbete med kvalitetssäkring. Då blir det ett screeninginstrument för att ta reda på emotionella och sociala svårigheter som försvårar elevers förmåga att fungera och prestera i skolsituationen.

Formuläret kan användas för att hjälpa till med tidig identifikation av elever som kan utveckla allvarliga svårigheter som i sin tur kan försvåra deras förmåga att fungera i skolsituationen.

Beskrivning av Becks frågeformulär

Becks frågeformulär består av 100 påståenden. Formuläret är uppbyggt av fem olika skalor. Varje skala består av 20 påståenden. Skalorna är Ångest, Depression, Ilska, Normbrytande beteende och Självbild. Varje påstående ska besvaras med *Aldrig*, *Ibland*, *Ofta* eller *Alltid*. *Aldrig* ger 0 poäng och *Alltid* 3 poäng. Varje individ kan alltså på varje skala få från 0 till 60 poäng. Ju högre poäng man har på de fyra första skalorna desto högre är ångestnivån respektive depressionsnivån, ilskenivån och normbrytarnivån. På den femte skalan – Självbild – ska man ha så höga poäng som möjligt för att ha en bra självbild. På Ångest – och Depressionsskalan ska eleverna svara hur det har varit de senaste två veckorna medan de på övriga skalor ska ange hur det brukar vara.

Skalorna

Ångestskalan belyser barns rädsla för skolan, att bli skadad och att bli sjuk, oro och fysiska symptom förknippade med ångest. Ångestskalan kan användas för att identifiera de elever som klagat på något fysiskt men som även har symptom på ångest.

Depressionsskalan identifierar symptom på depression hos barn och ungdomar. Den innehåller frågor som belyser barns negativa tankar om sig själva, sina liv och sin framtid, känslor av sorgsenhet och fysiska symptom på depression. Skalan kan användas för att identifiera elever som tänker på döden och som kan vara i riskzonen för självdestruktivt beteende t.ex. självmord, självmord.

Ilskeskalan innehåller frågor om uppfattningar av att bli felbehandlad, negativa tankar om andra, känslor av ilska och frustration.

Skalan för **normbrytande beteende** har frågor om beteenden och attityder som förknippas med dåligt uppförande och oppositionellt och avvikande beteende. Skalan kan användas för att identifiera barn som kan vara i riskzonen för destruktivt beteende i form av kriminellt beteende.

Självbildsskalan behandlar uppfattningar av kompetens, potens och positivt självvärde.

Psykisk hälsa – allmän bakgrund

Man kan urskilja två huvudinriktningar i synen på fysisk och psykisk hälsa. Å ena sidan har vi det biostatiska perspektivet där hälsa definieras som avsaknad av sjukdom. Detta synsätt anses av många otillräckligt och allt för starkt kopplat till sjukdomsbegreppet. Å andra sidan den holistiska synen, som utgör underlag för WHO:s definition som framhåller människans sociala relationer och handlingar i relation till den individuella upplevelsen och individens möjliga handlingsutrymmen. En person har således full hälsa om han/hon kan förverkliga sina vitala mål under standardomständigheter. Sjukdom uppfattas då som en process som tenderar att reducera hälsan men som inte behöver resultera i ohälsa eftersom den kan avbrytas. Då blir inte sjukdom identiskt med ohälsa. Detta synsätt innebär att hälsofrämjande arbete måste omfatta såväl individen själv som personer i hans/hennes omgivning.

Vid studier som syftar till att kartlägga och fastställa prevalens, förekomst, av psykisk ohälsa hos barn har varierande siffror presenterats. Statliga Barnpsykiatriutredningen påstod 1997 att förekomsten av psykisk ohälsa hos barn låg mellan 10% och 25%.

I studier där barn själva får skatta sin psykiska hälsa i enkätform fås en högre frekvens av tecken på psykisk ohälsa jämfört med om föräldrar tillfrågas. Om barnens lärare tillfrågas sjunker siffrorna under föräldrarnas nivå. Ju fler veckotimmar en lärare undervisar en elev, desto mindre är sannolikheten att läraren bedömer att eleven har problem. Om eleven dessutom presterar bra i skolan minskar sannolikheten att läraren bedömer att eleven har psykiska problem. Prevalenstal ska dessutom värderas efter vilket syfte studien haft, vilket som varit dess grundläggande perspektiv. I vissa studier definieras psykisk hälsa enligt medicinska klassifikationssystem vilket leder till gruppering av symptom i diagnostiska kategorier. Dessa studier har sitt ursprung i barnpsykiatrisk vetenskaplig tradition. Vårt angreppssätt baserar sig på en skattningsskala som alltså fyllts i av barnet självt, bearbetats statistiskt, faktoranalytiskt och fördelats i olika dimensioner. Detta synsätt härrör från en kvantitativt inriktad psykologisk disciplin.

Det finns dessutom behov av att granska normalitetsbegreppet. Om 20% av barnen bedöms ha psykiska problem så befinner man sig ju statistiskt inom -1 standardavvikelse och inom det som betraktas som normalt. Man måste alltså fråga sig vad som är normalt och vad som ska betecknas som onormalt. För att kunna göra detta behövs studier av stora grupper barn där man även tar hänsyn till barns utveckling. Prevalenstal ska alltså bedömas med stor försiktighet.

Undersökningen

Undersökningen i Säffle gjordes i april och maj 2003. Ca 1800 elever deltog. 1381 på grundskolan och 416 på gymnasieskolan. Svaren har avgetts anonymt. Bortfallet var 10% på grundskolan och 23% på gymnasieskolan. Bortfallet i vissa klasser på gymnasieskolan har varit stort främst beroende på att eleverna inte varit på skolan utan ute på praktik. Ett bortfall på 10% torde vara normalt på grundskolan. Den lektion som undersökningen gjorts kan någon elev ha varit sjuk, någon kanske inte ville medverka, en annan var hos specialläraren, någon hos skolsyster eller hos tandläkare osv.

Undersökningen skiljer sig från andra svenska studier främst i två avseenden. För det första är det en totalundersökning där alla elever i kommunen från åk 3 i grundskolan t.o.m. åk 3 i gymnasieskolan erbjudits att vara med och besvarat samma påståenden. Härigenom kan man dra slutsatser om hur elever i olika årskurser och åldrar mår. Dessutom har elevernas psykiska hälsa inte bedömts av andra utan det är eleverna själva som besvarat frågeformuläret.

Trots att vi i den här studien frågat eleverna själva hur de mår så har vi fått lägre prevalenstal än som rapporterats från tidigare undersökningar. Detta kan förstås bero på frågeformulärets utformning men även på att vi inte haft som mål att diagnostisera barn i psykiatriska termer för att bedöma behovet av psykiatriska hjälpinsatser.

I föreliggande studie har en gräns dragits mellan *Aldrig/Ibland* och *Ofta/Alltid* där *Aldrig/Ibland* bedömts som liggande inom normaliteten medan *Ofta/Alltid* speglar olika stadier av avvikelse. Med denna gränssdragning ligger 87% av de 60 påståenden som handlar om Ångest, Depression och Ilska inom den nivå som utgörs av stanine 1+2 dvs 10,6%. På den Normbrytande skalan sjunker frekvenserna ytterligare så att 17 svar av 20 ligger inom stanine 1 dvs 4% medan de på Självbildsskalan stiger väsentligt men den sistnämnda skalan är inte helt jämförbar med de fyra förstnämnda.

Resonemanget med gränssdragningen kan illustreras med svaren på ett par av påståendena. ”*Jag är rädd för att bli sjuk*”. 70% svarar *Aldrig*, 26% svarar *Ibland* men 3% respektive 1% svarar *Ofta* respektive *Alltid*. Avvikelsen blir således 4%. På påståendet ”*Jag har ont i magen*” svarar 51% *Aldrig*, 42% *Ibland* medan *Ofta* får 6% och resterande 1% svarar *Alltid*. Här blir avvikelsen 7%. Man kan fråga sig om det är onormalt att ibland vara rädd för att bli sjuk eller att ibland ha ont i magen? Nej det måste förstås anses som helt normalt. Att däremot ofta eller alltid ha ont i magen är en avvikelse.

Från undersökningar som rör väljarsympatier vet vi att små skillnader i fråge- eller påståendeformulering ger skilda resultat. Jämförelser med andra undersökningar är inte helt enkla att göra eftersom frågorna i de olika studierna ställs på skilda sätt och dessutom med olika syften.

Beräkningar

Jag har räknat fram en medelpoäng för varje årskurs på varje skala. Den årskurs som får lägst poäng på Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende är således den årskurs som är mest harmonisk och verkar må bäst. Den årskurs som får högst poäng på Självbildsskalan har den bästa självbilden. Jag har dessutom räknat fram hur de enskilda svaren fördelat sig på varje årskurs och räknat ut om det skiljer sig mellan barnen på landet och barnen i stan på låg- och mellanstadiet. Detsamma har gjorts för högstadieskolorna för att kunna jämföra dessa. Dessutom har jag beräknat medelpoäng för pojkar resp. flickor. För vissa påståenden har jag speciellt studerat om det är samma elever som svarat *aldrig* på alla frågorna. Jag har även gjort försök att ta reda på hur många elever som lider av kronisk stress. För vissa påståenden har eleverna inom särskolan studerats särskilt.

Resultat

Mellanstadieklasserna 4, 6 och 5 mår bäst, dvs får lägst poäng. Sedan följer åk 7 och åk 8. Sämst mår man i åk 9 tätt följd av åk 3. När det gäller Ångest, Depression och Ilska är det egentligen ingen skillnad mellan åk 3 och åk 9.

Av gymnasieklasserna är det åk 1 som mår bäst. Åk 1 på gymnasieskolan verkar lojt tillbakalutade i förvisningen om att man klarat grundskolan och bekymrar sig ännu inte för livet efter gymnasieskolan. De liknar eleverna i åk 4 på grundskolan som är den årskurs som mår bäst. Sedan ökar både ångestnivån, depressionsnivån, ilskenivån och det normbrytande beteendet för varje årskurs och av årskurserna på gymnasieskolan är det således åk 3 som mår sämst.

Medelvärden för olika årskurser på de 5 skalorna. Medelvärdet på de fyra första ska ligga så lågt som möjligt medan medelvärdet på den sista ska vara så högt som möjligt för att vara positivt. I rangordning är minst poäng = 7:e plats och mest = 1:a plats dvs mår sämst.

Årskurs	Ångest	Depression	Ilska	Normbrytande	Summa	Självbild
3	0,59 (1)	0,56 (2)	0,55 (2)	0,20 (6)	11	1,9
4	0,49 (3)	0,47 (7)	0,31 (7)	0,19 (7)	24	2,0
5	0,47 (5)	0,50 (4)	0,49 (4)	0,23 (5)	18	2,0
6	0,44 (7)	0,49 (6)	0,45 (6)	0,25 (4)	23	2,0
7	0,48 (4)	0,50 (4)	0,47 (5)	0,29 (3)	16	1,9
8	0,46 (6)	0,55 (3)	0,50 (3)	0,33 (1)	13	1,9
9	0,55 (2)	0,63 (1)	0,56 (1)	0,32 (2)	6	1,9
Gy 1	0,46 (3)	0,47 (3)	0,40 (3)	0,28 (2)	11	2,0
Gy 2	0,56 (2)	0,60 (2)	0,45 (2)	0,28 (2)	8	2,0
Gy 3	0,60 (1)	0,65 (1)	0,52 (1)	0,31 (1)	4	2,0

9-åringarna kan ses som vår grundskolas problembarn. Begreppet 9-årskrisen finns inte inskriven i den psykoanalytiska litteraturen, kanske beroende på att den inte har så mycket med driftsutvecklingen att göra utan mera med den kognitiva utvecklingen. I den här undersökningen framträder mycket tydligt att 9-årsåldern är en krisperiod i barnens utveckling. Perioden kan beskrivas som ett utvecklingssteg som innebär ett slags uppvaknande. Barnet ser sig omkring och förstår så mycket mer än förut. Det logiska tänkandet vinner över det fantasifulla. Det sker också en förändring i tidsbegreppen som innebär att nioåringen kan blicka både framåt och bakåt i tiden. Man kan fantisera om hur det kommer att bli i framtiden och jämföra sig själv med andra utanför familjen. Många barn uppfylls av existentiella frågor som krig, skilsmässa, sjukdom och död. Barnen börjar få en allt mer realistisk uppfattning om föräldrarnas kompetens och man börjar inse att en del förhållanden inte går att ändra på, att föräldrarna inte klarar allt, att de har begränsningar. De kan varken garantera att alla ska få vara friska eller ställa allt till rätta. Barnen börjar inse olikheter och följderna av dessa olikheter samtidigt som identitetsutvecklingen sker utifrån ett sökande av likheter. Genom att förstå sina egna och andras begränsningar förlorar man också många av sina drömmar och drömbilder. Sådana förluster kan innebära en sorts sorg. Många barn kan vara så upptagna av sin kris att de presterar sämre än vanligt i skolan. Barnen kan i den här åldern bli både utåtriktat protesterande, nedstämda och passiva. Det är viktigt att vi inser att detta är ett normalt steg i utvecklingen. Den ökade känsligheten och förståndsutvecklingen i den här åldern innebär också att man kan reflektera över det man ser på TV och börja relatera till sig själv och det kan alltså vara så att man i den här åldern är särskilt känslig för TV- och videopåverkan. Eftersom barn utvecklas olika

så kan 9-årskrisen för en del barn komma redan i åttaårsålderna och för andra i tioårsåldern, dvs vi kan se den redan i åk 2 och även i åk 4.

Detaljredovisning av några frågor

Det påstående som har fått **minst** svar på något *alltid*-alternativ är påståendet "*Jag mobbar andra*" där ingen elev svarat *alltid* och endast en elev svarat *ofta*.

På andra plats kommer påståendet "*Jag är stygg mot djur*" där endast en elev svarat *alltid* och fem elever svarat *ofta*.

På tredje plats kommer "*När jag är i skolan känner jag mig orolig*". Tre elever varav två på grundskolan har svarat *alltid* på den frågan.

Fjärdeplatsen intas av "*Jag är rädd för att någon ska vara dum mot mig i skolan*". Fyra elever varav tre på grundskolan har svarat *alltid* på den frågan.

På femte plats i den här rangordningen kommer "*Jag känner mig darrig*" som har fått sju elever varav sex på grundskolan att svara *alltid* på det påståendet.

Det problem som uppmärksammats mest massmedialt och som engagerat fler inom skolan än något annat område belyses av påståendet "*Andra mobbar mig*". Den kommer på sjätte plats i min ranking. Åtta elever varav alla på grundskolan svarar *alltid*. Totalt 1,8% av alla elever svarar *Ofta/Alltid* på "*Andra mobbar mig*" dvs knappt 2 elever/100. Personligen är jag förvånad och positivt överraskad över att det är så få. 1580 svarar *aldrig*.

Mobbningsproblematiken kan även belysas med påståendet: "*Andra vill vara tillsammans med mig*". 49 elever, varav 15 i åk 3, dvs 7% av eleverna i åk 3 svarar *ALDRIG* på det påståendet. På gymnasieskolan är det endast 3 elever som svarat *aldrig*.

Min slutsats: Eleverna känner sig i allmänhet trygga i skolan och framför allt på gymnasieskolan.

Man kan jämföra oron för skolan med frågan "*Jag oroar mig för allt möjligt*" där 123 elever dvs 6% svarat *ofta/alltid*. Det är fyra gånger vanligare att man oroar sig för allt möjligt än att man känner sig orolig i skolan. Skolan är en trygg plats.

Eleverna oroar sig alltså inte för skolan även om 19 elever, varav 7 på grundskolan, *ALLTID* känner sig dumma. Två av dessa 19 tillhör särskolan. Gymnasieskolans första årskurs är den årskurs där endast 1,3% ofta känner sig dumma. Det är alltså endast 2 elever. Ett tjugotal elever tycker att de *alltid* gör saker dåligt och endast en av dessa går i särskolan. Självkritiken verkar vara störst i åk 3 och i åk 9 på grundskolan.

Tröttheten är extremt utbredd. På påståendet "*Jag känner mig trött*" svarar 25% av eleverna på grundskolan och 33% av eleverna på gymnasieskolan *ofta/alltid*. Minst trött är eleverna i åk 4 där endast 11% svarar *ofta/alltid*. Men tröttheten finns där redan i åk 3 i grundskolan där 23% av eleverna svarar *ofta/alltid* på påståendet.

Vad beror det på att så många elever är så trötta och hur påverkar det skolarbetet? Många fritidsengagemang? Sena TV-kvällar? Sena TV-spels/chatt kvällar? Är det sömnbrist eller är man utarbetad och kanske frustrerad? Är skolarbetet så tröttsamt?

Vad anser eleverna om sina liv? Den frågan belyser vi bl.a. med fem påståenden:

"Jag tycker att jag har ett dåligt liv"

"Jag känner mig misslyckad"

"Det känns som om ingen tycker om mig"

"Jag tycker illa om mig själv"

"Det känns som det skulle vara bättre om jag inte fanns"

"Jag tycker att jag har ett dåligt liv".

86 elever, 4-5%, dvs ett barn i varje klass svarar *ofta/alltid* på den frågan. Är det mycket eller litet? 86 elever i Säftele betyder ca 45000 i hela landet. Vi kan jämföra med några andra svar.

31 elever svarade *ofta/alltid* på påståendet *"Andra mobbar mig"* medan 86 elever, nästan tre gånger så många, ofta eller alltid anser sig ha ett dåligt liv. Det fanns 12 klasser i åk 3. 12 elever i åk 3 anser sig *ofta/alltid* ha ett dåligt liv. I princip en elev i varje klass.

"Jag känner mig misslyckad" ofta eller alltid säger ett barn i varje klass på låg- och mellanstadiet men två barn i varje klass på högstadiet. Även gymnasieeleverna känner sig misslyckade i samma omfattning som högstadieeleverna. Jag har specialstuderat särskolelever. Ingen elev på särskolan svarar alltid men en svarar ofta.

"Det känns som om ingen tycker om mig". Minst ett barn i varje klass på grundskolan säger att det ofta eller alltid känns så. 100 barn i de 69 klasser som deltagit känner sig inte älskade. Det kan ändå inte enbart skolan klandras för. Den plikten, den förmånen, det ansvaret måste ligga hos föräldrarna. Men man kan inte utesluta att även barnens lärare innefattas av påståendet. Känner man sig som barn vara i vägen? Har föräldrarna för lite tid för sina barn och för många andra "måsten"? Prioriterar man sitt eget arbete och sina egna fritidsintressen och engagemang före barnen? Är det arbetet som sliter så på föräldrar att man inte orkar vara så mycket förälder att barnen känner sig omtyckta?

Vi har läst i Bibeln att vi ska "Älska Din nästa såsom Dig själv". För att kunna älska nästan måste vi alltså först kunna älska oss själva. *"Jag tycker illa om mig själv"* Ett å två barn i varje klass besvarar det påståendet med *ofta/alltid*. Varför? Om jag tycker illa om mig själv, vilka konsekvenser får det då för mina relationer till mina medmänniskor? Hur viktigt blir det att göra bra ifrån sig, att utföra sitt arbete väl, att bry sig om sina medmänniskor? Kan man unna sig att må bra? Leder det till självdestruktivitet? Till självstumpning? Att man skär sig? Vi som arbetat mycket med barn med problem har ofta kunnat notera att när det börjar se ljus ut så ställer de till det för sig.

"Det känns som det skulle vara bättre om jag inte fanns". 38 elever säger att det **ALLTID** känns som om det vore bättre om de inte fanns. 6% av grundskoleeleverna mot 3% av gymnasieeleverna svarar *ofta/alltid* på den frågan. Det här påståendet torde ha klar relevans för självmordstankar. Man kan dessutom koppla ihop svaren på det här påståendet med de föregående under den här rubriken. Med utgångspunkt i de 38 som svarat *alltid* på det här påståendet kan man finna att 29 elever har svarat *alltid* på ett eller flera av tidigare nämnda fyra påståenden. Nio elever svarar *alltid* på fyra eller fem av påståendena.

Mellan 5,1% och 9,6% av eleverna på grundskolan säger att de *aldrig* känner sig duktiga. Inom gymnasieskolan är det endast 2% som svarar så. Alternativet *ofta/alltid* visar ingen skillnad mellan skolformerna utan det är alternativet *aldrig* som är skillnaden. Finns det en grupp elever som vi missar i grundskoleundervisningen men som kommer till sin rätt i gymnasieskolan?

Det är klart mycket vanligare på grundskolan än på gymnasieskolan att eleverna *aldrig* tycker bra om sig själva. Medan 4,5% svarar så på gymnasieskolan svarar 10,5% så på grundskolan. Det är också betydligt vanligare på gymnasieskolan än på grundskolan att man tycker att man är lika bra som andra och att man är en bra människa och känner sig som en trevlig person som känner sig stolt över vad man gör och är bra på att tänka ut saker.

Stress

Med utgångspunkt i påståendet *"Det känns som det skulle vara bättre om jag inte fanns"*, som är ett s.k. key-item så har jag specialstuderat hur de individer som svarat *Alltid* på det påståendet svarat på påståendena *"Jag tycker att jag har ett dåligt liv"*, *"Jag känner mig misslyckad"*, *"Det känns som om ingen tycker om mig"* och *"Jag tycker illa om mig själv"*.

29 elever, 1,6% svarar *Alltid* på någon av de andra frågorna. Dessa elever får anses leva under extrem kronisk psykisk stress. Totalt 79 elever dvs drygt 4% svarar *Alltid* på någon av dessa fem påståenden.

"Toppnenfrågorna"

De skulle även kunna kallas bottenfrågorna eftersom jag valt ut de fem påståenden i varje skala som fått högst poäng, dvs är mest problematiska. Ju högre poäng desto större problem.

"Ångesttoppen"

Påståendena *"Jag är rädd för att andra ska bli arga på mig"*, *"Jag har svårt att sova"* och *"Jag är rädd för att råka ut för en olycka"* finns med på 5 i topp på lågstadiet men försvinner från ångestskalan på mellanstadiet och återkommer inte till topplistan.

Påståendena *"Jag oroar mig för hur jag ska klara mitt skolarbete"* och *"Jag är rädd för att göra fel"* kommer in på listan i åk 5 för att sedan stanna kvar resten av skoltiden. I åk 7 kommer påståendet *"Jag är orolig för hur det ska gå för mig i framtiden"* in på listan och kvarstår på fem i topplistan resten av skoltiden.

Påståenden som *"Jag blir nervös"* och *"Jag är rädd för att göra bort mig"* ligger i alla årskurser på 5 i topp-listan. Den sistnämnda återfinns dock först på sjätte plats i gymnasieskolans sista årskurs.

"Depressionstoppen"

Tre påståenden ligger med på topplistan genom alla årskurser: *"Jag har svårt att komma igång med saker"*, *"Jag känner mig trött"* och *"Jag tycker att det mitt fel när det går dåligt"*. Påståendet *"Jag tycker att jag gör saker dåligt"* kommer in på listan i åk 4 och finns sedan med genom alla skolår. *"Jag har ont i magen"* finns med i årskurserna 3, 4 och 5 men försvinner sedan och är då långt ifrån att ta plats på 5 i topp. Ont i magen verkar således endast vara ett stort bekymmer i åk 3, 4 och 5.

"Ilsketoppen"

Två påståenden finns med i alla årskurser: *"När jag blir arg så har jag svårt att tänka klart"* och *"När jag blir arg så känns det i hela kroppen"*. Påståendet *"Det känns som om andra försöker bestämma över mig för mycket"* finns bara med i årskurserna 3, 4 och 5 medan påståendet *"När jag blir arg så vet jag inte vad jag gör"* endast finns med i årskurserna 3 och 4. Två påståenden går in på listan i årskurs 5 och finns sedan med alla skolår. Det är *"Andra gör mig ilsken"* och *"Jag tycker att andra irriterar mig"*.

"Normbrytartoppen"

Generellt är det låga poäng på den här skalan så egentligen borde man avstå från att göra en topplista men för fullständighetens skull gör jag ändå en.

Ett påstående som får relativt höga poäng i alla årskurser är *"Jag ljuger"*. Påståendena *"Jag tycker om att reta upp andra"* och *"Jag gör sådant som man inte får"* kommer in på topplistan i årskurs fem och ligger sedan kvar genom hela skoltiden. *"Jag gör elaka saker"* finns endast med i årskurserna 3-8 medan *"Jag slåss"* endast finns med på topplistan i årskurserna 3, 4, 5 och 8. *"Jag bråkar med vuxna"* verkar vara ett beteende som ligger högt endast i åk 8, 9 och gymnasieskolan.

"Självbildstoppen"

Självbildstoppen har endast ett genomgående påstående som ligger med i alla årskurser och det är *"Jag är snäll mot andra"*. Två andra påståenden finns med i alla årskurser utom gymnasieskolans tredje årskurs och det är *"Jag gör mitt bästa"* och *"Jag är glad att vara den jag är"*. Dessa båda kommer högt upp även i gymnasiets årskurs 3 men *toppositionerna tas i stället av "Jag känner mig normal" och "Jag tycker att jag är en bra människa"*.

Könsskillnader

Betydande könsskillnader kommer fram i materialet. Cederblad och Höök fann i sin stora epidemiologiska studie i Östergötland i början av 1980-talet anmärkningsvärt små könsskillnader men ändå att pojkar hade fler beteendestörningar än flickor. De flesta internationella undersökningar visar att pojkar har mer beteendeproblem än flickor. Sjäfflestudien skiljer sig från dessa studier i viktiga avseenden. Vi har inte fokuserat på beteenden utan på känslor och upplevelser. Andra studier har använt sig av lärar- och föräldraintervjuer, ibland kombinerade med skattningar av barnens beteenden. I dessa studier har alltså andra gjort bedömningar av barnen. I vår studie har vi gått direkt till källan och bitt barnen själva ta ställning till ett antal påståenden.

På **varje** påstående i Ångestskalan och Depressionsskalan har flickorna högre poäng dvs mår sämre än pojkarna. På Ilskeskalan gäller detta 18 av 20 påståenden. På två påståenden ligger pojkar och flickor lika. Självbildsskalan visar också en klar könsdifferens på 16 av 20 påståenden till flickornas nackdel. Flickorna har något högre poäng på påståendena *"Jag är snäll mot andra"* och *"Jag talar sanning"* medan man ligger lika på två. Denna skala är dock den skala där könsskillnaderna märks minst. Största skillnaderna finns i de skalor som mäter ångslighet, nedstämdhet och ilska. Man måste fråga sig om könsskillnaden på ilskeskalan beror på att flickornas situation inte uppmärksammas tillräckligt och därför skapar frustration hos flickorna som tar sig uttryck i ilska. Breder pojkarna ut sig för mycket och tar plats och kommunikationsutrymme från flickorna? Andra studier har visat att pojkar får mer uppmärksamhet än flickor av lärarna i skolan.

Nedan anges procentuella skillnader. Dessa är ställda i relation till procentuell andel av poäng på resp skala.

Exempel Om könsfördelningen är 46% flickor och 54% pojkar i en årskurs och flickorna svarar för 48% av poängen så anges detta till + 2%. Könsfördelningen i hela undersökning är 46% flickor och 54% pojkar.

De könsskillnader som redovisas nedan ger vid handen att det är alldeles nödvändigt att anlägga ett genusperspektiv på skolans undervisning.

Ångestskalan

I åk 3 är könsskillnaden på ångestskalan +2% med flickorna som står proportionellt för den större andelen. Sedan ökar proportionerna till +7 procent för flickorna i åk 4 och +10 procent i åk 5 för att tillfälligt sjunka till +6 procent i åk 6. Under högstadieåren ökar flickornas proportionella andel till +14, +15 resp +16 procents större andel jämfört med förväntad utifrån könsfördelning. I åk 1 på

gymnasieskolan är flickornas överandel +12% och ökar till +18% i åk 2 för att sjunka till +15% i åk 3.

Flickornas procentuella andel av ångestpoäng ökar således nästan för varje årskurs under skolåren.

Av den totala poängen på Ångestskalan som fås fram av Ofta/Alltid svarar flickorna för 67% mot förväntade 46%.

Störst könsskillnader är det på påståendena *"Jag drömmer om hemska saker"*, *"Jag är rädd för att göra fel"*, *"Jag oroar mig för allt möjligt"* och *"Jag är rädd för att andra ska bli arga på mig"*.

Vid jämförelse stad-land för låg- och mellanstadiet är det procentuellt något mer ångest än förväntad för tätortsbarnen.

Depressionsskalan

I åk 3 är det en liten överandel för pojkarna med +1% men sedan är det nästan en generell ökning för flickornas andel. Största skillnaden är det i åk 8 där flickornas proportionella andel är 18% större än förväntat utifrån könsfördelning. I åk 9 och på gymnasieskolan är flickornas andel +14-16 % större än förväntad.

Av den totala poängen på Depressionsskalan som fås fram av Ofta/Alltid svarar flickorna för 61% mot förväntade 46%.

Störst könsskillnad är det på påståendena *"Det känns som om jag vill gråta"* där flickornas andel är 86%. Över 70% av avvikelssvaren står flickorna för i påståendena *"Jag känner mig ledsen"*, *"Jag känner mig misslyckad,"* och *"Jag tycker illa om mig själv"*.

Vid jämförelse stad-land på låg- och mellanstadiet är det procentuellt något mer depressivt än förväntat för tätortsbarnen.

Ilskeskalan

I åk 3 är det ingen skillnad mellan könen på Ilskeskalan, men sedan är det nästan en generell ökning till åk 8 där flickornas andel är +12%. Flickornas större andel varierar mellan +8-11% med undantag för åk 6 där den är +5%.

Av den totala poängen på Ilskeskalan som fås fram av Ofta/Alltid svarar flickorna för 60% mot förväntade 46%.

Störst könsskillnader är det på påståendena *"Det känns som om jag vill skrika av ilska"*, *"Det känns som om andra trycker ner mig"* *"När jag blir arg så känns det i hela kroppen"* och *"Jag tycker att andra är emot mig"*.

Vid jämförelse stad-land på låg- och mellanstadiet är det ingen skillnad. Mellan könen förhåller det sig så att flickorna på landet är ilsknare än pojkarna på landet och även ilsknare än flickorna från stan som är ilsknare än pojkarna från stan. Är det frustration som döljer sig bakom ilska?

Normbrytarskalan

I årskurs 3 svarar pojkarna för +15% mer av normbrytarpoängen än den som förväntas utifrån könsfördelningen. Sedan minskar pojkarnas procentandel successivt och i åk 8 svarar flickorna för +1% mer och i åk 9 har den ökat till +5%. Även i åk 1 på gymnasiet är det en flicköverandel men nu

endast med +2% som sedan sjunker och övertas av pojkarna som har +9% mer poäng i åk 2 och 3 på gymnasiet. Det är alltså endast i åk 8, 9 och i gymnasieskolans första årskurs som flickorna står för högre normbrytarpoäng än pojkarna.

Störst könsskillnad är det på påståendena ”*Jag förstör för andra*”, ”*Jag gör brottsliga saker*”, ”*Jag tycker om att vara elak mot andra*” där pojkarna står för det mesta av negativ art. Stor könsskillnad, fast åt andra håller där flickorna står för det negativa är det på påståendena ”*Jag har tankar på att rymma hemifrån*” och ”*Jag bråkar med vuxna*”.

Av den totala poängen på Normbrytarskalan som fås fram av Ofta/Alltid svarar flickorna för 41% mot förväntade 46%.

Vid jämförelse stad-land på låg- och mellanstadiet är det ingen skillnad. Landsbygdspojkarna och tätortspojkarna får mest normbrytarpoäng men delar dessa lika. Tätortsflickorna får fler poäng än flickorna från landsbygdsskolorna.

Självbildsskalan

I åk 3 har flickorna en större andel positiv självbild än pojkarna med +2%. I åk 4 är det jämnt men sedan har pojkarna en något positivare självbild än flickorna. Det handlar om en överandel på +1-3% förutom i åk 8 och 9 där den är +6% resp. +5%.

Störst könsskillnad är det på påståendena ”*Jag tycker om min kropp*”, ”*Jag tycker bra om mig själv*”, ”*Jag är bra på att tänka ut saker*” och ”*Jag känner mig duktig*”.

Av den totala poängen på Självbildsskalan som fås fram av Ofta/Alltid svarar flickorna för 42% mot förväntade 46%.

Vid jämförelse mellan stad och land på låg- och mellanstadiet på Självbildsskalan så ligger land lägre på varje påstående på Självbild. Detta gäller både pojkar och flickor. Rangordningen är följande: Högst självbild har stadspojkar, sedan stadsflickor, landsbygdspojkar och lägst landsbygdspojkar. Stadsflickor har högre självbild än landsbygdspojkar.

Jämförelser stad-landsbygd

Från landsbygdsskolorna har **318** elever medverkat i undersökningen. Från skolorna på låg- och mellanstadiet i stan har **469** elever medverkat. Eleverna i sarskolan har inte medtagits i den här statistiken. **787** elever från låg- och mellanstadieskolor har således medverkat. Relationen stad/land är 60/40 för låg- och mellanstadiet

Från Tegnérskolan har 220 elever medverkat, från Sundsbergsskolans högstadium 188 och från Höglundaskolans högstadium har 156 elever medverkat.

Tillsammans **564** elever på högstadierna. Tegnérskolan har 39%, Sundsbergsskolan 33% och Höglundaskolan 28% av de högstadieelever som medverkat.

Jag har för varje skala räknat ut poäng på svarsalternativen *Ofta/Alltid* och på så sätt kunnat beräkna hur stor andel som faller på respektive skola och stad-landsbygd. Förväntad andel inom parentes.

	Förväntad %	Ångest	Depression	Ilska	Normbrytande	Självbild
Stad LM	(60%)	66%	64%	62%	63%	63%
Land LM	(40%)	34%	36%	38%	37%	37%
Tegnér	(39%)	43%	41%	43%	48%	36%
Sundsborg	(33%)	29%	32%	29%	21%	35%
Höglunda	(28%)	28%	28%	27%	31%	29%
Sund+Högl	(61%)	57%	59%	57%	52%	64%
Tegnér	(39%)	43%	41%	43%	48%	36%

Sammanställningen visar, att vid jämförelse mellan stad-land på låg- och mellanstadiet så är det en knapp övervikt på de fyra första skalorna för stadsbarnen. Det betyder att de har en något större problem mängd än förväntad. Barnen i skolorna på landsbygden mår statistiskt sett något bättre. Självbild för stad är något bättre än självbild för land.

Beträffande högstadieskolorna kan sägas, att Tegnérskolan i första hand rekryterar barn från landsbygden medan Höglundaskolan och Sundsborgsskolan får sina elever från skolor i Säffle tätort. Här kan man konstatera, att relationerna blir de omvända jämfört med låg- och mellanstadieskolorna. Tegnérskolan har en något större relativ problemövervikt. På skalan Normbrytande beteende blir skillnaden dock större. På Självbildsskalan blir mönstret det motsatta och Tegnérskolans elever har lägre självbild än förväntat.

Det inträffar alltså en förändring när landsbygdsbarnen börjar på en gemensam högstadieskola. I förhållande till de skolor som rekryterar från tätortsskolor får eleverna på Tegnérskolan högre poäng på skalorna Ångest, Depression, Ilska och framför allt på skalan som mäter Normbrytande beteende. De har dessutom en lägre självbild.

Det finns oerhört många frågor man kan ställa sig och undersöka efter en sådan här undersökning. Många samband är intressanta men lämnade utanför bearbetningen. Jag föreslår, att kommunen låter sin personal diskutera konsekvenser av resultaten och ge förslag på åtgärder. Det finns också anledning att nästa läsår göra om utredningen och på så sätt kunna följa upp ev. förändringar i årskurserna.

Sammanfattning

Undersökningen genomfördes i april och maj på 1800 elever från åk 3 i grundskolan till och med åk 3 på gymnasieskolan. Den skiljer sig från andra i så motto att eleverna själva besvarat frågor hur de mår, tycker, tänker och känner och det är alltså inte andra vuxna som gjort dessa bedömningar. Deltagandet har varit frivilligt och anonymt och svaren har registrerats av PsykologiFörlaget i Stockholm och bearbetats statistiskt av Säffle UtvecklingsModell. Eleverna har tagit ställning till 100 påståenden som grupperats i kategorierna Ångest, Depression, Ilska, Normbrytande beteende och Självbild. Jämförelser med andra kommuner och andra undersökningar är svåra att göra men en del generella slutsatser vill jag ändå dra.

Eleverna i kommunens skolor förefaller må bättre än vad förekomstsiffror på psykisk ohälsa utvisar. Barnpsykiatriutredningen anger omfattningen av psykisk ohälsa hos barn till mellan 10-25%. Vår undersökning visar på avvikelser från det normala som i de flesta påståenden ligger under 10%. Eleverna tycks i allmänhet trygga i sin skolmiljö. Mobbningens förekomst är kvantitativt sett låg. 9-

åringarna mår som grupp betraktat dåligt och det finns anledning att tala om en 9-års kris. Eleverna på gymnasieskolan förefaller i många avseenden må bättre än eleverna på grundskolan. Under slutet av högstadiet och under gymnasietiden ökar oron för framtiden markant. Att ofta eller alltid känna sig trött verkar numera vara normalt eftersom mellan 25-35% av eleverna är det.

Trots att eleverna i allmänhet tycks må bra så finns det anledning uppmärksamma att statistiskt sett ett barn i varje klass tycker sig ofta eller alltid ha ett dåligt liv. Ett barn i varje klass på låg- och mellanstadiet känner sig ofta eller alltid misslyckad medan detsamma gäller 2 barn i varje klass på högstadiet och gymnasieskolan. Minst ett barn i varje klass säger att det ofta eller alltid känns som om ingen tycker om mig. Ett å två barn i varje klass tycker illa om sig själv och 6% av grundskoleeleverna och 3% av gymnasieeleverna säger att det ofta eller alltid känns som det vore bättre om de inte fanns. Mellan 5 och 10% av eleverna känner sig aldrig duktiga. Inom gymnasieskolan är det endast 2% som svarar så.

Det förefaller som om gymnasieskolan lyckas lyfta eleverna så att de känner sig duktiga och lyckade i en omfattning som grundskolan inte lyckas med. Kan det vara de yrkesförberedande utbildningarna som ger status och ökad självkänsla åt elever som känt sig mindre lyckade i den grundskola som satt teoretiska ämnen i högsäte?

Betydande könsskillnader framkommer i undersökningen. Det är flickorna som mår dåligt och som känner sig ängsliga, nedstämda, frustrerade och ilska.

Det finns också antydningar i materialet att eleverna från landsbygdsskolorna som slussas till Tegnérskolan börjar må lite sämre än sina kamrater som kommer från tätorten.

Säffle den 7 augusti 2003

Bengt Holmgren
Leg- psykolog

Säffle UtvecklingsModell
Enbärsvägen 11
661 43 SÄFFLE

Bengt och Birgit Holmgren
Årets Företagare i Säffle 1992!
www.saffleutvecklingsmodell.se

Tel 0533-164 20
Fax 0533-164 30
b.holmgren@sumab.se